

A KÉP MEGMOZDUL...

Georges Demeny, a film magyar származású úttörője

Georges Émile Joseph Demeny (1850–1917) magyar származású francia fiziológus, fényképész, feltaláló. Párizsi tanulmányait a Collège de France orvostudományi karán végezte, ahol elsősorban a mozgással kapcsolatos kérdések keltették fel az érdeklődését. A lelkes diák hamarosan Étienne-Jules Marey asszisztense lett, akivel 1882-ben megalapították az emberi és állati mozgás tanulmányozásával foglalkozó Fiziológiai Kutatóállomást (Station Physiologique). A vizsgálatokhoz a kronofotográfia módszerét használták, vagyis a mozgás egyes fázisairól készítettek képsorozatot.

Demeny 1892-ben szabadalmaztatta találmányát, a fonoszkópot, amely egy üvegkorongon körben elhelyezett képeket vetített gyors egymásutánban, így keltette a mozgás illúzióját. A feltaláló azt remélte, hogy a fonoszkóp és a fonográf összehangolásával egyfajta hangos kép jöhet létre, ezért több képsorozatot is készített a beszéd fázisairól.

A találmányt a párizsi Nemzetközi Fotográfiai Kiállításon mutatta be, majd megpróbált partnereket találni a további munkához. 1894 decemberében Louis Lumière is meglátogatta, végül azonban Léon Gaumont lett a társa, akivel a fonoszkópot új néven, bioszkópként kezdték gyártani. Bár a Lumière fivérek időközben megelőzték őket, Demeny újításai fontossá váltak a film feltalálásához vezető úton, és megoldásait később is gyakran alkalmazták. Demeny ezután ismét a fiziológiai-testnevelési kutatás felé fordult, de 1900-ban ő volt az egyik első, aki amatőr használatra keskenyfilmes felvevő-vetítő gépet fejlesztett. A 15 mm-es filmmel működő szerkezetet „Chrono de Poche”, vagyis „Zseb-krono” néven dobta piacra a Gaumont.

Képek és film: Institut National du Sport, de l'Expertise et de la Performance



A film feltalálása előtt

A film hivatalosan 1895. december 28-án született amikor Auguste és Louis Lumière megtartotta az első nyilvános vetítést a párizsi Grand Café-ban. A történet azonban jóval a film feltalálása előtt kezdődött, hiszen az állóképek megmozdítása iránti vágy ekkor már régóta és mélyen élt az emberekben, és azon az elképzelésen alapult, amely a mozgás fogalmát ösztönösen az étellel kötötte össze.

Az optikai illúziók és a képekkel való kommunikáció iránti lelkesedés egyszerre jelent meg tudományos és játékos formában, a komoly fizikai kísérletektől a vásári mutatványokon át a gyermekjátékokig. A 18-19. században elterjedő, optikai alapú újítások felkeltették a feltalálók, a művészek, a szórakoztatóipar és a lakosság érdeklődését is. Az emberek ekkor még nem találkoztak olyan mennyiségben képekkel, mint napjainkban, így ezek a találmányok a világ megismerésének különleges lehetőségét kínálták. Magyarországon a 19. század elején

az ipari forradalom és a reformkor különösen fogékonyra tette a polgárokat a technikai újításokra és a modernizáció vívmányaira, ezért a festett panorámák, kukucskálódobozok, bűvös lámpák rajongótábora egyre nőtt. Ezek lenyűgöző vizuális élményt kínáltak, a segítségükkel bemutatott egzotikus, fantasztikus, történelmi és természeti témák pedig találkozottak a romantika emberének kíváncsiságával.

Képmutogatók

A 18. századtól vásári mutatványosok, képmutogatók (Bänkelsänger) járták az országot, akik vászonra festett, képekkel illusztrált történeteket meséltek el. A mesélő egy pálcával mutogatta az állványra akasztott vásznon vagy táblán a megfelelő képet, az előadást zene és ének kísérte. Az elbeszélések gyakran ijesztőek, meghatóak és nevelő célzatúak voltak, mint például Káposzta Sára és Gulyás Miska tragikus balladája, amelynek 11 képes színes táblája a legrégebbi ilyen fennmaradt ábrázolásunk.

*Mostam minden ember ide halgass.
Mindenkinek fogd pe szád letyen.
És hatgastok, hogy ez az érzékeny
História milyen szip megyen.
Gulás Miska és Káposzta Sári,
Kik egymásnak nagyon szeretik,
Egyik másik kitör a navala
Mégis egymásért nem lehetik... fertig.*

Vásári képmutogató tábla a 19. század második feléből. Petőfi Irodalmi Múzeum – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet gyűjteménye



Bűvös lámpák varázsa

A képek kivetítésének elve már a reneszánsz idején foglalkoztatta a tudósokat és művészeket. A magyarul „bűvös lámpának” is nevezett laterna magicák a 17. század óta számtalan változatban készültek, és az otthoni használattól kezdve a nyilvános előadásokig sokféleképpen használták őket. A bűvös lámpák a bennük elhelyezett irányított fényforrás (gyertya, olajlámpa, elektromos égő) és egy lencserendszer segítségével vetítették ki az üveglapra festett, színes képeket. A mai diavetítő elődjének is tekintett eszközökkel egészen különleges látványt lehetett létrehozni. Ha az üveglemezt mozgatták, esetleg több lemezt

csúsztottak el egymás mögött, megmozdult a kép, ha pedig a vetítőt tolták előre és hátra – mint a kifeszített textilre vetített, többnyire ijesztő témákat bemutató „fantazmagória” előadások esetében –, a látvány mérete változott. A többszörös lencserendszert használó vetítőkkel egymásba finoman átúszó képeket lehetett bemutatni, amelyeket magyarul „foszló képeknek” vagy „ködképeknek” hívtak. A vetítés olykor a színpadon mesterségesen előállított, gomolygó füstre vagy ködre történt.

Pesten az 1940-es években nagyon népszerűek voltak Ludwig Döbler osztrák bűvész zenés ködfátyolkép bemutatói a Nemzeti Színházban. Döbler hatására és vele egy időben Magyarországon is egyre többen érdeklődtek a műfaj iránt, és a hivatásos előadók mellett képzőművészek is kipróbálták magukat benne, köztük Telepi György és Warschang Jakab festők, vagy a már magyar témájú előadásokat is bemutató, kassai születésű festő-fényképész, Roth Imre.

A sárospataki laterna magica

A legkorábbi ismert és épségben maradt magyarországi laterna magica a Rákóczi-szabadságharc idejéből való. A szerkezetet Simándi István (1675-1710) tudós professzor hozta hollandiai tanulmányútjáról a Sárospataki Református Kollégium fizikai szemléltető eszközeiből álló iskolai gyűjteménye számára. Az „ördögösnek” is nevezett Simándi István volt az első, aki Magyarországon kísérletekkel oktatta a fizikát. Látványos bemutatói olyan híressé váltak, hogy II. Rákóczi Ferenc fejedelem személyesen is ellátogatott az egyik előadására.

A sárospataki laterna magica. Fotó: Szentirmai Zsolt / SRK Múzeum

